

PROTEST PROCESSIE PARADE

Banners maken in het Zeeuws Museum

ZEEUWS
MUSEUM

Deze publicatie is geschreven door Ivo van Werkhoven, Roosje Vreman en Madeleine Roelfsema. De vormgeving is gedaan door Marit Juliette Jongma.

IVO

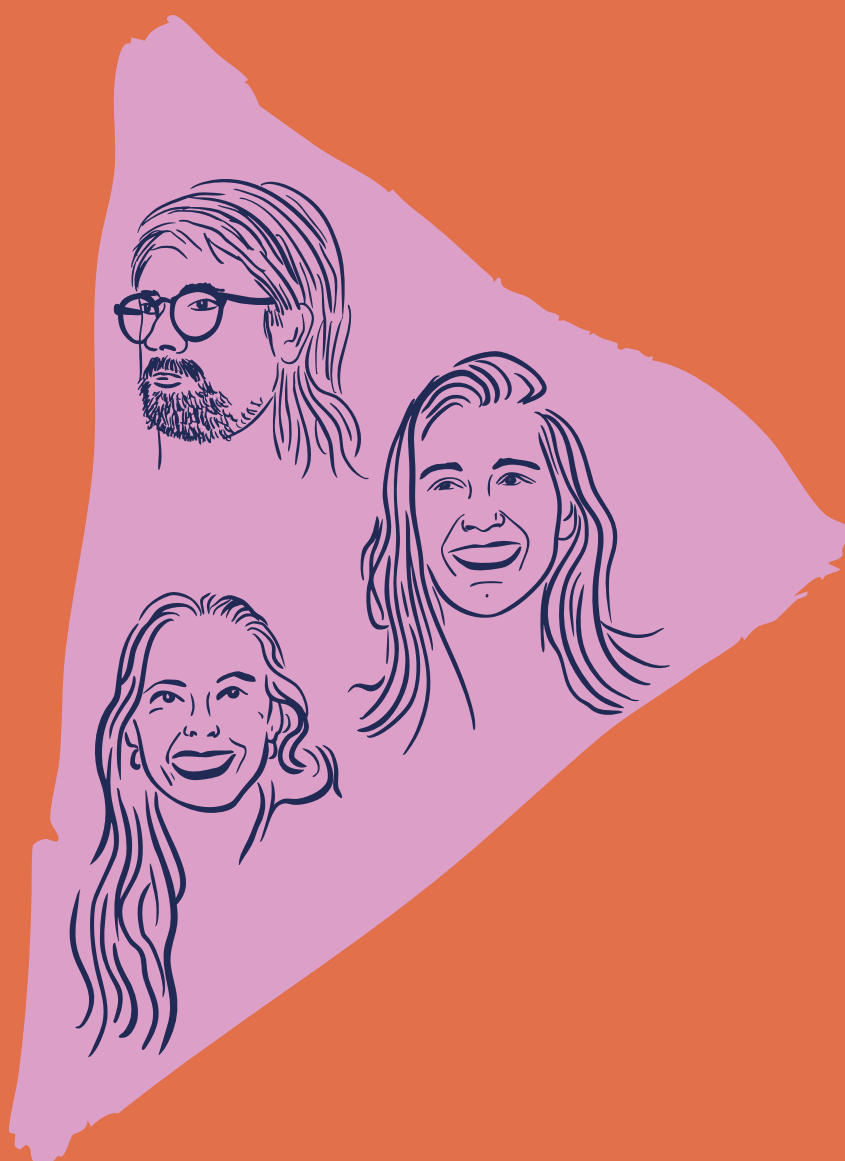
Ivo van Werkhoven is curator en maakt de tentoonstelling *protest processie parade*. Hij is projectleider van eenZM.

MADELEINE

Madeleine Roelfsema is onderzoeker en eenzaamheidsdeskundige. Ze coördineert de voorbereiding en uitvoering van het impactonderzoek en deze publicatie.

ROOSJE

Roosje Vreman is sociaal programmamaker en coördineert de voorbereiding en uitvoering van dit project.

Februari 2025

LEESWIJZER

Gevoelens van eenzaamheid zijn de laatste jaren toegenomen. Eenzaamheid als sociaal maatschappelijk probleem komt steeds vaker in het nieuws. Het Zeeuws Museum wil graag bijdragen aan het praten en nadenken over maatschappelijke vragen, zoals deze toenemende eenzaamheid. Waar komen die gevoelens van eenzaamheid vandaan? En wat kunnen musea betekenen in het tegengaan hiervan?

Het project *protest processie parade* valt onder eenZM, een experimenteel vierjarig programma waarin het Zeeuws Museum onderzoekt hoe musea kunnen helpen eenzaamheid tegen te gaan. In deze publicatie leggen we een van de manieren vast waarop kunst verbondenheid stimuleert. We doen dat door verhalen en ervaringen te delen die we tijdens dit project hebben verzameld.

De ene kant van de publicatie is een beschrijving van het project en volgt vooral de feiten: wat hebben we gedaan, hoe zag het eruit? De andere kant geeft een indruk van de mensen die betrokken waren bij het project en is een reflectie op de impact van het project.

1

VAANDELDRAGER KOMT OP BEZOEK

In 2022 wordt de Vaandeldrager van Rembrandt door de Nederlandse staat aangekocht voor een bedrag van 175 miljoen euro. Het schilderij gaat vervolgens op tournee langs alle provincies. Het schilderij doet ook het Zeeuws Museum aan, in februari 2023. In diezelfde periode is er een hevige maatschappelijke discussie over klimaatactivisten die actievoeren in musea. Activisten gooien bijvoorbeeld tomatensoep tegen de zonnebloemen van Van Gogh. Dit brengt ons op het idee om het vaandel als uitingvorm van activisme een plek te geven in een nieuwe tentoonstelling en om contact en samenwerking te zoeken met actieve protestbewegingen in Zeeland. Die tentoonstelling heet *protest processie parade*.

2

SAMENWERKING MET ARAM HAN SIFUENTES

Via het Publisher-in-Residence programma van PrintRoom Rotterdam, leren we kunstenaar Aram Han Sifuentes (Seoul, 1986) kennen. Haar project *Protest Banner Lending Library* komt in thema overeen met *protest processie parade*. We nodigen Aram uit om deel te nemen aan de tentoonstelling. In plaats van een werk van haar in de tentoonstelling op te nemen, besluiten we in overleg om de *Protest Banner Lending Library* naar het Zeeuws Museum te brengen: mensen kunnen hun eigen *banner* maken in het museum. Aram vertelt dat haar workshops een veilige plek zijn voor iedereen die zich niet gehoord, gezien of onveilig voelt in de maatschappij. Zij put uit haar eigen ervaringen als statushouder in de Verenigde Staten en legt nadruk op het werken met mensen met een migratieachtergrond, buurtcentra en actiegroepen. [Vind hier meer informatie over Aram.](#)

Aram Han Sifuentes (zij/hen) woont in Chicago (VS) en is, naast sociaal kunstenaar, schrijver. Ze geeft les aan de School of the Art Institute in Chicago.

3

DOEL VAN HET PROJECT

Het Zeeuws Museum wil kunst inzetten om bij te dragen aan een veerkrachtige samenleving waarin iedereen ertoe doet. Enzaamheid is een complex thema om mee te werken vanwege de vele verschillende oorzaken en verschijningsvormen die per persoon verschillend zijn. In gesprek met Aram leren wij onze blik op eenzaamheid te verbreden en besluiten wij de *Protest Banner Lending Library* workshops in het Zeeuws Museum zijn er voor mensen die zich niet gehoord, gezien en gesteund voelen in hun roep om verandering. Door mee te doen aan de workshops hopen we dat dit gevoel van 'er alleen voor staan' bij hen (tijdelijk) vermindert.

4

VOORBEREIDINGEN

Met een concrete doelstelling is nog niet al het werk gedaan. De maanden na ons eerste contact met Aram staan in het teken van praktische voorbereidingen zodat de *Protest Banner Lending Library* past in de Zeeuwse context. Belangrijk zijn:

RUIMTE

De workshops vinden plaats in een zaal naast de tentoonstellingsruimte. Deze zaal is, ook tijdens workshops, open voor alle museumbezoekers. Daarnaast is een extra werkruimte, die geopend kan worden voor grotere groepen of afgesloten wordt voor een workshop in besloten sfeer. Ook werken we, samen met onze partners, op andere plekken. Zoals op het AZC, buiten op een festival of op een andere plek in de buurt.

KENNIS EN KUNDE

In aanloop naar het programma bezoekt Aram het Zeeuws Museum. Zij traint vijf workshopleiders in het geven van een goed gestructureerde workshop.

AZC

MATERIAAL

Aram geeft ons een boodschappenlijstje voor alle materialen mee, die wij aanschaffen. Het lijstje kun je hier vinden.

PARTNERS

Hoe bereiken we mensen die zich niet gehoord, gezien en gesteund voelen? We bouwen voort op Aram's ervaringen en nemen contact op met uiteenlopende lokale initiatieven. We gaan langs op locatie en drinken samen koffie. De volgende vragen zijn in onze gesprekken belangrijk: passen wij bij elkaar? Wat zijn onze belangen en behoeften? Welke (praktische) uitdagingen zijn er?

5

HOE GAAT EEN WORKSHOP?

Iedere workshop volgt een stappenplan. De workshopleiders doen de verschillende stappen voor en bieden individuele begeleiding.

Een workshop begint, na een kennismaking, met het bedenken van een slogan. Soms gaat dit in gesprek, soms gaat dit individueel. De een laat zich inspireren door stoffen en kleuren, de ander heeft al een idee. De deelnemers tekenen hun slogans, met behulp van stencils, over op strijkkpapier. De letters worden op vilt gestreken en uitgeknipt. Daarna worden ze op de *banner* gespeld en goed vast gestreken. Gesprekken tussen deelnemers gaan op dit punt vaak over praktische zaken, zoals het doorgeven van een schaar. Er wordt onderling weinig gesproken over persoonlijke zorgen.

INTERVENTIE: Stofscharen worden veel doorgegeven. We hangen linten met verdiepende vragen aan de scharen. We hopen hierdoor op meer gesprekken, maar dit heeft weinig effect.

Langslopende museumbezoekers kijken rond en regelmatig wordt er even gepraat met de workshopdeelnemers.

Het maken van een *banner* is hard werken. We nemen pauze met een gratis kopje koffie of thee. Dit creëert rust en ruimte voor een praatje.

Als laatste wordt de *banner* omgezoomd en voorzien van touwjes. Het gebeurt vaak dat een *banner* nog niet helemaal af is. In een gemoedelijke en tegelijk chaotische sfeer, proberen de deelnemers samen hun *banners* af te maken. Lukt dit niet, dan sluit de deelnemer in een volgende workshop weer aan. Dit doen deelnemers gemakkelijk, omdat de workshops gratis zijn. Dit betekent helaas ook dat er regelmatig 'no shows' zijn.

Soms is het werkproces nét even anders. Voor jongeren die op het AZC wonen, organiseren we samen met onze partners workshops in de avond – voor hen een beter tijdstip en met wat meer privacy. We regelen vervoer en starten vervolgworkshops op de werklocatie in het AZC. Dit is een van de voorbeelden dat laat zien dat flexibiliteit het basisingrediënt is voor een goede workshop én prettig partnerschap. Er is veel contact tussen begeleiders, team publiek en veiligheid en andere partners. We wisselen ervaringen uit en denken samen na over oplossingen.

Veel gebruikte materialen komen van de kringloopwinkel.

6

PARADE!

We sluiten het project af met een feestelijke optocht door de stad. Aangevoerd en aangemoedigd door Aram trekt een meute op een drukke zaterdagmiddag roepend en muziek makend door het centrum van Middelburg. Bewoners van het AZC schoudertrouws één van hun *banners* om de hangers van een workshopleider. Een museummedewerker loopt op de valreep mee met haar nog snel afgemaakte *banner*. De makers van een *banner* die oproept tot meer boeken lezen, lopen tijdens de optocht even snel boekwinkel de Drukkery binnen en sluiten een deel: hun *banner* mag tijdelijk in de etalage komen hangen. Dagesmensen in de stad kijken ons verbaasd na. De sfeer is energiek en lichtelijk chaotisch. Het plezier straalt van iedereen af. We eindigen de optocht bij station Middelburg, waar alle *banners* in kratten worden verzameld en meegegeven worden aan *PrintRoom*, waar ze goed bewaard en op aanvraag uitgeleend worden.

DEEL 1 - DE DEELNEMERS

Bij de start van het project brengen we onder woorden welk resultaat we willen behalen: door deelname aan onze workshop voelen deelnemers zich gesteund, verbonden en gehoord in hun schreeuw om verandering. Hierdoor neemt het gevoel van alleen te staan (tijdelijk) af.

We zoeken naar mensen en organisaties bij wie die 'schreeuw om verandering' duidelijk te herkennen is. Wie zijn zij? Waarom doen ze mee aan de workshop en wat willen ze veranderen?

MAARTJE

Maartje doet twee keer mee aan een workshop. Ze maakt zich hard voor dierenrechten en is lid van de Partij voor de Dieren in Zeeland. De workshop herinnert haar eraan dat ze graag met haar handen werkt.

MAARTJE: "Voor mijn werk zit ik veel achter de laptop, maar ik word toch echt wel blij van iets met mijn handen te doen. Door de workshop realiseerde ik me dat ik dat nu eigenlijk te weinig doe."

Banner van Maartje

PENNYWAFELHUIS

In een flatgebouw in de wijk Dauwendaelde in Middelburg worden door kunstenaars Marlou en Anda (kunst)activiteiten georganiseerd met buurtbewoners en andere kunstenaars. Het Pennywafelhuis gebruikt samen kunst maken als middel om verbindingen aan te gaan met elkaar. Buurtbewoners komen binnen voor de gezelligheid, om advies te vragen, om samen te eten, iets te maken of met een ander te praten. In het naaiatelier van het Pennywafelhuis werken we een aantal weken iedere dinsdag aan veel verschillende banners.

DE VROLIJKHEID

De Vrolijkheid organiseert kunstlessen voor kinderen, jongeren en volwassenen die in het asielzoekerscentrum in Middelburg wonen. Kunst maken biedt een ander perspectief en creëert ruimte om talenten te ontwikkelen en plezier te maken. Lindy is programmamaker bij de Vrolijkheid Middelburg en maakt zelf ook een banner.

Lindy met haar banner

RIHAB

Rihab komt vaak in het Pennywafelhuis, waar ze als ervaren naaister het naaiatelier begeleidt. Tijdens de workshops daar maakt ze meerdere banners. Sommigen gaan over iets persoonlijks, zoals een roep om inclusie van mensen met een beperking of een ode aan haar moeder. Een andere banner die ze maakt luidt: 'Stop the war', geschreven in het Engels en Arabisch.

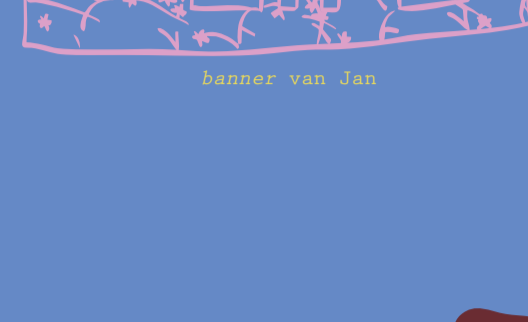

EXTINCTION REBELLION ZEELAND

is medeorganisator van twee workshops. Jan is een van de deelnemers.

JAN: "Toen de workshop afgelopen was, had ik meer energie dan toen ik er naartoe ging. Ik vond het echt een regenerative activiteit, en volgens mij ging iedereen weg met een big smile."

Jan ervaart een gevoel van verbinding en community, door samen te werken met mensen die dezelfde zorgen delen.

Banner van Jan

JANNEKE: "Ik werd uitgedaagd om een praktische vorm te vinden voor een thema waar ik al langer in mijn hoofd mee bezig was. Ik voelde me erg geïnspireerd, door de ruimte, alle soorten materialen en de andere mensen. Het maakproces vond ik wel een worsteling, met die letters, heel ruimtelijk, en hoe doe je dat dan in spiegelbeeld? Daar werd ik goed bij geholpen, in m'n eentje was het er echt niet van gekomen. Ik was blij met de hulp, het gaf mij een goed gevoel."

ANNEMIEK: "Ik vond de begeleiding heel empathisch. Ik zei dat ik een burn out-had, er werd echt wel rekening mee gehouden. Vond ik heel fijn."

NOT YOUR HONEY

Not Your Honey is een intersectionele studentenactiegroep die zich inzet voor het voorkomen en bestrijden van gendergerelateerd geweld. De studentenactiegroep is medeorganisator van meerdere workshops en gebruikt hun banners onder andere tijdens de protestmars op Internationale Vrouwendag. Sara, Paula en Yassita dragen hier trots een aantal van hun banners.

DEEL 2 - REFLECTIE EN CONCLUSIE

Door deelname aan onze workshop voelen deelnemers zich gesteund, verbonden en gehoord in hun schreeuw om verandering.

GESTEUND

De Protest Banner Lending Library draait om het elkaar helpen en ondersteunen, zowel bij het maken als bij het je uitspreken tegen onrecht.

De workshopleiders ondersteunen de deelnemers, zowel bij de technische uitvoering (knippen, spelden, strijken, naaien) als bij het onder woorden brengen van wat hen van het hart moet. We zien dat ook deelnemers elkaar helpen. Ze doorlopen samen, maar op een verschillend tempo, alle stappen. Door het verschil in snelheid en vaardigheden wordt er onderling hulp gevraagd en aangeboden, zoals het aanreken van materiaal, advies in stijlkeuzes of het uitknippen of spelden van letters.

ANNEMIEK:

"Ik vond het ook wel een beetje spannend de eerste keer, ik dacht, gaat dat me lukken?"

Workshopleider Nicolette herkent die twijfel bij meerdere deelnemers en schrijft ons in een mail:

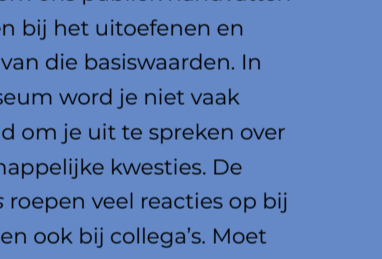
"Mensen beginnen in eerste instantie met 'Ik ben niet zo handig', maar maken vervolgens iets moois".

Elke deelnemer is expert op het gebied van diens eigen ervaring, diens boodschap. Het museum helpt dit verhaal zichtbaar te maken door praktische ondersteuning én door een platform te bieden waar ervaringen kunnen worden verteld.

Chaja maakt een banner die aandacht vraagt voor de ervaringen van mensen met een (onzichtbare) beperking. Over de workshop vertelt ze:

"Er werd gewoon geluisterd, en ik werd niet gelijk gek behandeld. Je bent altijd een beetje bang dat mensen zeggen, ik geloof je niet, je stelt je af of het boeit me niet. En hier viel het juist op dat mensen het juist wilde weten. [...] Er was een soort van support die je elkaar geeft en dat vond ik mooi om te zien, want dat zie je echt niet overal."

Shreeja, een internationale studente uit Nepal vertelt dat ze veel bezig is met activisme. In Nederland loopt zij het risico om het land uitgezet te worden als ze opgepakt wordt tijdens een protest. Door in het museum aan een banner te werken, heeft ze het gevoel dat ze toch iets kan doen en zich kan laten horen. Steun ervaren gaat bij Chaja en Shreeja hand in hand met je gehoord voelen; het volgende effect dat we proberen aan te tonen.

GEHOORD

De tentoonstelling gaat over het vaandel als middel om je uit te spreken, te laten zien waar je bij hoort of wat je belangrijk vindt. We wilden daarom in de workshops de democratische waarden van solidariteit en vrije meningsuiting aanspreken. De workshops zijn een middel om ons publiek handvatten te bieden bij het uitoefenen en ervaren van die basiswaarden. In het museum wordt je niet vaak gevraagd om je uit te spreken over maatschappelijke kwesties. De banners roepen veel reacties op bij publiek en ook bij collega's. Moet een museum plaats bieden aan deze politieke boodschappen?

Meerdere deelnemers geven aan dat ze zich extra serieus genomen voelen omdat ze in een museum aan het werk zijn. In gesprek met de workshopleiders horen we:

"Het maken van kunst in een museum setting is heel inspirerend omdat je dan ergens aan kan bijdragen. Zowel bij de tentoonstelling als de workshopruimte."

En op de vraag hoe ze het vond om door de tentoonstelling te lopen voordat de workshop begon, vertelt Maartje:

"Dat je iets doet in een bepaalde traditie vind ik mooi. Het gaat nooit uit de actualiteit."

DE WORKSHOPLEIDERS

Wij vinden het wel belangrijk dat er ruimte is voor elke mening. Zolang er niet gediscrimineerd wordt, mogen alle leuzen op een banner. Toch zien we voornamelijk progressieve meningen op de banners. Misschien zegt dit iets over ons publiek of over onze selectie van partners. Op de ansichtkaarten die in de workshopruimte liggen en waar bezoekers een leus op kunnen achterlaten, zien we meer diverse boodschappen.

GRATIS TANDARAS

Bij een van de workshops ontstaat een gesprek tussen een VVD-wethouder en een linksegeoriënteerde groep makers. "We hadden een heel geanimeerd gesprek, over de meningen van allebei de kanten" vertelt Liesbeth, de aanwezige workshopleider. De spanning tussen tegenstrijdige ervaringen omarmen, verwelkomen en faciliteren is een belangrijke taak én een uitdaging. Wanneer spreken wij ons wel of niet uit in een toenemend gepolariseerd samenleving? Hoe gaan we om met

reacties en wie besluit wat wel en niet zichtbaar blijft? We bespreken met publieksmedewerkers de reacties van bezoekers. We creëren hiermee ruimte om te reflecteren op onze eigen standpunten en emoties én bedenken samen wat de juiste manier van reageren is. Door dit project zijn we ons er nog meer van bewust geworden dat het museum geen neutrale plek is, en dat het belangrijk (en moeilijk) is om even stil te staan en écht te luisteren naar elkaar.

Black Lives Matter
WAROM PIEREN DOOTMAKEN ALS ZE HEBEN NIKS GEDAAN!

Wear what you want! its your choice ∞ xxx

If you're against gay marriage, then just say 'no' when they propose
de wereld is goed genoeg
laat hem zo!

Praat Nederlands met my!
WEG MET WOKE

VERBONDEN

Verbinding ontstaat misschien wel bij uitstek wanneer je samen voor of tegen dezelfde zaak strijdt.

Onder de gemaakte banners is een aantal veelvoorkomende thema's aan te wijzen, zoals zorgen over klimaatverandering, vrouwenrechten en (oorlogs)geweld. We zien inderdaad dat mensen met eensgezinde boodschappen ontmoeten. Er is zelfs een toeschouwer in de stad die bij het zien van de parade spontaan besluit een stukje met ons mee te lopen, omdat ze de boodschappen op de banners zo mooi vindt.

reden betekenisvol. Chaja vindt het doneren van haar banner belangrijk:

"Het onderdeel zijn van dit grotere geheel is een mooie gedachte, gecombineerd met het idee dat je er afstand van doet. Mensen kunnen ermee doen wat ze willen. Iemand kan er nu wat aan hebben."

Over studenten van de HZ horen we van een workshopleider:

"De studenten leken wel enthousiast van het idee dat hun banner in de Protest Banner Lending Library wordt opgenomen die dan weer verder gaat over de wereld."

Wij zien bij meerdere deelnemers herinneringen omhoogkomen van vaardigheden en hobby's die ze ooit hebben gehad, maar waar ze nu geen gebruik meer van maken.

MAARTJE: "Ik heb zelf een mode-opleiding gedaan. En als je dan achter zo'n hoge tafel staat, met stof en scharen, is dat wel leuk, dan weet ik weer waarom ik dat zo leuk vond. Ik moest al heel lang wat kussensloopjes maken en daar ben ik eigenlijk de dag na de workshop mee begonnen!"

museum, zien het als een plek waar je leuke dingen kunt doen. Het maakt andersom ook dat wij ons verbonden voelen met hen.

WORKSHOPLEIDER BARBARA:
"Ik heb ooit de lerarenopleiding gedaan. Dan ineens denk je, da's waar ook, dat is heel leuk. Ook als het maar een bescheiden vaardigheid is. Dat je mensen iets leert, dat het lukt. Kwamen allerlei dingen samen. Mensen leren kennen, oude vaardigheden ophalen."

We zien dus dat de workshop doorwerk bij de betrokkenen in hun persoonlijk leven, bijvoorbeeld omdat zij vanuit hun hervonden creativiteit en enthousiasme nieuwe projecten starten. Ze leren niet zozeer een nieuwe vaardigheid aan, maar worden wel herinnerd aan een eigenschap van zichzelf die voorheen weinig werd gebruikt.

Meerdere partners en individuele deelnemers komen na afloop van het project bij ons terug met de vraag of er opnieuw een workshop georganiseerd kan worden. Zij voelen zich verbonden met het

Er hebben 46 workshops plaatsgevonden. De werkbanks vonden plaats op verschillende plekken: in het Zeeuws Museum, op het Warming Up Festival in Amsterdam, buiten op het Abdijplein, in de recreatiekamer van het AZC en in het Pennywafelhuis. De leeftijd van de deelnemers varieerde. Er waren schoolkinderen met hun ouders, werkende of studerende jongeren en bezorgde grootouders.

Er zijn meer dan 200 banners gemaakt. Ruim 70 banners zijn tijdelijk of permanent opgenomen in de Protest Banner Lending Library.

CONCLUSIE

We hebben in dit project bijzondere dingen zien gebeuren. Maar hebben we het gestelde doel behaald? Door dit project voelen mensen zich minder machteloos. De *banner* helpt om het gevoel te krijgen dat je actie onderneemt, dat je je gevoelens kunt delen met de wereld en dat dat gevoel herkend wordt door anderen. Je kunt iets dóen, al is het klein.

Of mensen zich minder alleen voelen staan door het project, is iets lastiger te zeggen. We hebben niemand gevraagd of ze zich alleen voelden staan toen de workshops begonnen. Ons baserend op onderzoek naar werkzame elementen van eenzaamheidsinterventies*, denken wij dat dit project het gevoel van alleen te staan, heeft verminderd. Mensen worden onderdeel van een groter geheel, door de parade en door de Protest Banner Lending Library, en voelen zich daardoor verbonden. Deelnemers (her)ontdekken eigen kwaliteiten en vaardigheden en ervaren gevoelens van trots daarover. Bovendien helpt het project mensen om 'even uit het alledaagse te komen', om iets anders te doen dan het bekende. Al die dingen werken goed om eenzaamheid te verminderen. Hoewel deelnemers dit niet openlijk hebben uitgesproken, heeft het project wat ons betreft overtuigend geleid tot meer verbinding.

* Bouwman & Van Tilburg (2020) - Naar een gerichtere aanpak van eenzaamheid: Zeven werkzame elementen in eenzaamheidsinterventies

DANKWOORD

Aram leert ons dat de intentie en de houding waarmee je een project draait, bepalend is voor de mate waarin deelnemers en partners zich gehoord voelen, en de mate waarin zij ons als organiserende partij in vertrouwen nemen. Aram's energie, openheid en generositeit vormen de basis van de Protest Banner Lending Library. Ook nadat Aram de uitvoering aan ons heeft overgedragen, vinden we het belangrijk om de kracht van haar project te bewaren en door te geven. Dit project en deze publicatie waren nooit tot stand gekomen zonder Aram.

Daarnaast bedanken we alle deelnemers van de workshops, alle workshopleiders, het Pennywafelhuis (Anda en Marlou), de Vrolijkheid (Lindy en Marieke), de PrintRoom (Karin), Extinction Rebellion Zeeland en de Amsterdam Art Circle, de HZ (Josephine), Not Your Honey, Orange the World, de Manteling en Zorgstroom, het VSB Fonds en onze subsidiegevers OCW, Provincie Zeeland, Gemeente Middelburg en de Vriendenloterij.

Viorella Luciana, Pim Top en Anda van Riet (fotografie)
Josefien van Kooten (video, te bekijken via de QR-code)
Marit Juliette Jongsma (vormgeving en illustraties)
en alle collega's van het Zeeuws Museum.

Wil jij een (protest) *banner* maken in het Zeeuws Museum? Dat kan! We organiseren samen met iedereen die dit wil *banner-workshops*. Stuur een e-mail naar info@zeeuwsmuseum.nl voor meer informatie.

www.aramhansifuentes.com
www.aramhansifuentes.com/make-your-own-protest-banner
www.extinctionrebellion.nl/groep/zeeland/
www.instagram.com/notyourhoney_zeeland/?hl=en
www.pennywafelhuis.nl
www.printroom.org/bannerlibrary
www.vrolijkheid.nl

